

RÖNESANS TARİH DÜŞÜNCESİNDE TÜRKLER

MARGARET MESERVE

Türkçesi

Mehmet Tanju Akad

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2025
KÜLTÜR SERİSİ: 1101

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-599-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: (*Türk* adıyla) 2011, APRIL Yayıncılık
Ötüken Neşriyat'ta 1. Basım: 2023

Özgün Adı: *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*
© 2008, Harvard University Press

Bu kitabın Türkçedeki yayın hakları Akçalı Ajans vasıtasıyla
Ötüken Neşriyat'a aittir.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Veysel Gökberk Manga

Düzeltili: İmdat Paça

Son Okuma: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi
Beylikdüzü-İstanbul Tel: [0212] 875 37 85
Sertifika Nu: 72541

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Margaret Meserve: İtalyan Rönesansı, matbaa ve kitap üretiminin tarihi, tarih yazımı, hümanist kültür ve Papalığın on beş-on altıncı yüzyılları üzerine çalışmaktadır. *Papal Bull: Politics, Propaganda, and Print in Renaissance Rome* (Johns Hopkins, 2021) adlı son kitabı, matbaanın gelişinden sonraki ilk on yıllarda (yaklaşık 1470-1527) Roma’da haber, propaganda ve dezenformasyon yayınlarını incelemektedir. Kitap, American Catholic Historical Association tarafından tevcih edilen 2022 Helen ve Howard R. Marraro Ödülü’ne ve Society for the History of Authorship, Reading and Publishing (SHARP) tarafından tevcih edilen DeLong Kitabiyat Tarihi Ödülü için yüksek övgüye layık görülmüştür. Bir önceki kitabı *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought* (Harvard, 2008), Rönesans tarihçilerinin ve siyasi yorumcularının İslam imparatorluklarının, özellikle de Osmanlı Türklerinin yükselişini ve çöküşünü nasıl açıklamaya çalıştıklarını incelemiştir; American Historical Association tarafından tevcih edilen 2008 Helen ve Howard R. Marraro Ödülü’nü ve Renaissance Society of Amerika tarafından tevcih edilen 2009 Phyllis Goodhart Gordon Ödülü’nü kazanmıştır. Meserve ayrıca Orta Çağ ve Rönesans haberleri, retorik, hukuk kültürü ve şiiri üzerine makaleler yayımlamıştır.

Mehmet Tanju Akad: 1952 yılında Ankara’da doğan Akad, 1969’da Ankara Koleji, 1973’te ÖDTÜ İİF Ekonomi Bölümünden mezun olmuştur. Ağırlıklı tarih konusunda çok sayıda kitap ve makalesi bulunmaktadır. Özel ilgi alanı askerî tarih olup, ekonomi tarihi alanında da çalışmıştır. Başlıca kitapları arasında *Osmanlıların Stratejik Sorunları* (1995), *Strateji Üzerine* (2003), *Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları* (2005), *Çağdaş Toplumda Savaş* (2009), *Bir Savaş Nasıl Kaybedilir?* (2014), *Tarihten Bugüne Gayrinizami Savaş* (2015), *Alternatifsiz Kriz* (2015), *Türk Siyaset Geleneği* (2016), *Tarihten Günümüze İstihbarat* (2018), *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar I Kara Savaşları* (2018), *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II Deniz Savaşları* (2018), *20. Yüzyıl Savaşları* (2021), *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce* (2021) gibi çalışmalar vardır. Çevirileri arasında ise Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği* eserinin ikinci (2018) ve üçüncü (2023) ciltleri ile Roberts’in *Kısa Dünya Tarihi*’nin (2020) yanı sıra *Barut, Top ve Tüfek* (2006), *Devletin Silahlanması* (2003), *II. Dünya Savaşı’nda Askeri Hatalar* (2012), *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700* (2007) gibi çalışmalar sayılabilir.

İÇİNDEKİLER

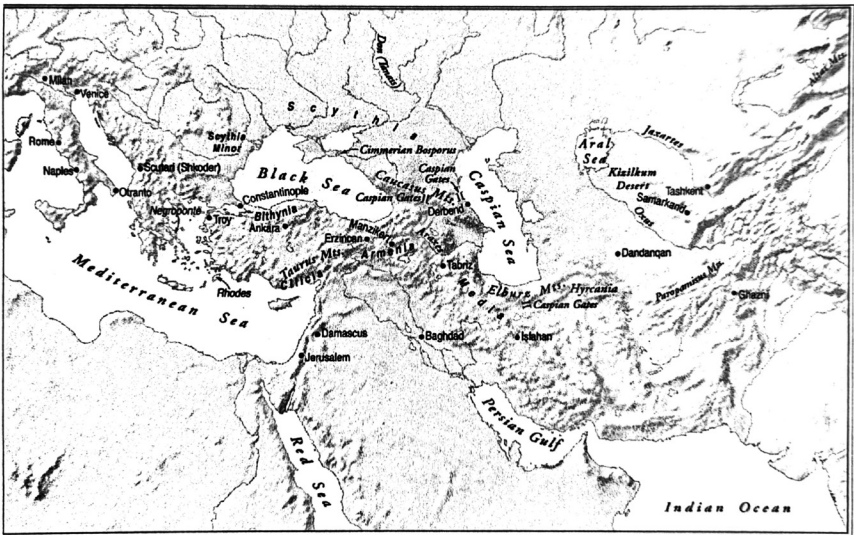
Terimlerle İlgili Not.....	9
Çizimler Listesi	8
Giriş.....	11
1. Troyalı Türklerin Yükseliş ve Çöküşü	43
2. Barbarlar Kapıda.....	115
3. Klasik Türkleri Ararken.....	197
4. İmparatorluğun Çevirimleri	259
5. Doğu'da Bilge Adamlar	335
Son Söz.....	387
EK: Hazar Kapıları.....	399
Dizin.....	415

ÇİZİMLER LİSTESİ

Batı ve Orta Asya.....	10
Türklerin Kökeni	39
Francus ve Turcus	106
İskender Hazar Kapılarını kapatıyor.....	135
Gog ve Magog Hazar Kapılarını yarıp geçiyorlar	140
Türkler Hazar Kapılarını zorlayıp geçiyorlar	142
İran kraliçesi Ceserea	205
Tataristan veya Part Kralı Büyük Timur.....	363
İran Kralı Sumcassanus (Uzun Haşan)	376

TERİMLERLE İLGİLİ NOT

Osmanlı İmparatorluğu farklı millî, dinî, etnik gruplar ile farklı dilleri konuşanlardan oluşan kozmopolit bir nüfusa sahipti. Yönetici elit kendilerine, hanedanın kurucusu Osman'a atfen "Osmanlı" derdi. Klasik Osmanlı kullanımında Türk, aşağılayıcı bir terimdi. İtalyan hümanistleri -ve gerçekte, erken modern dönemin tüm Avrupalı tarihçileri- bu ayrımın farkında değillerdi; hem Osmanlı İmparatorluğunun yöneticilerini hem de tebaalarını "Türkler" olarak adlandırdılar (Latince *Turci*, bazen de *Turcae*). *Turci* adını daha önceki Türk halkları için de kullanmışlardı. İşin aslı o ki Orta Asya, Kafkaslar ve Anadolu'da MS altıncı ila on dördüncü yüzyıllar arasında öne çıkan değişik Türk halkları arasındaki farkı ortaya koyamamaları, tarih yazımlarındaki kargaşanın büyük kısmının nedenidir. Bu kitapta Osmanlı öncesi Türk halklarını (Batı Türkleri, Hazarlar, Oğuzlar, Selçuklar) gerekli olduğu yerlerde tanımlayarak Rönesans tarihçilerinin kullandığı Geç Antik Dönem ve Orta Çağ kaynaklarının içeriklerini açıklığa kavuşturmayı amaçladım. Bununla birlikte, Rönesans metinlerini tartışırken, yazarların uygulamalarını izleyerek "Osmanlı" ve "Türk" terimlerini, birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullandım. Bunu yaparken, Rönesans tarihçilerinin ana varsayımlarından birisini kasıtlı olarak tekrarladım: Türkler, tarihleri uzak Antikite'deki bir kökene kadar izlenebilen tek bir genetik ırkın üyeleri idi.

Bati ve Orta Asya

GİRİŞ

21 Temmuz 1453 günü, Siena Piskoposu Aeneas Sylvius Piccolomini, dostu Cusa Kardinali Nicolas'a bir mektup yazdı. Piskopos çok sıkıntılı bir ruh hâli içerisindeydi çünkü yaklaşık iki hafta kadar önce, Papalık Elçisi ve Habsburg İmparatoru III. Frederick'in danışmanı olarak bulunduğu Avusturya'da, İstanbul'un Osmanlı Türklerinin eline geçtiği haberini almıştı. Aeneas'a göre Yunanistan'ın şanı mahvolmuş, "Yeni Roma" İmparatorluğu yıkılmıştı. Türklerin kenti baştanbaşa yağmalayıp ırza geçtiklerini, kitapları yakıp heykelleri parçaladıklarını, sokaklar Hristiyan kanıyla boyanmaya kadar yolları üzerindeki herkesi katlettiklerini yazıyordu. Katliam korkunçtu. "Dahası," diye yakınıyordu, "Yunan öğretisi ölümcül bir darbe almış; modern canlanış daha gerçek anlamda başlamadan sona ermişti." Türk zaferi, Aeneas'ta kuşatılmış Yunanlara yardım için olsa olsa tek bir parmaklarını kımıldatan Avrupa'daki Hristiyan devletlerin parçalanmış ve güçsüz durumunu iç karartıcı bir açıklıkla göstermekteydi. Türkler uygarlığın yapısındaki büyük bir çatlığı açığa çıkarmışlardı.

Aeneas'ın İstanbul'un düşüşüyle ilgili umutsuzluğunu Rönesans Avrupası'nın her yanından birçok insan paylaşıyordu. Kentin kaybı ve Türk düşmana dair, modern zamanlarda da sıkça incelenen asabi söylentiler yayılmıştı. Aeneas'ın meşhur mektubunu ilk kez okuduğum zaman beni en çok ilgilendiren konu, fatihlerin etnik kökenlerini vurgulamak için gösterdiği çabaydı: Türkler kimdi, nereden gelmişlerdi ve -anlaşılın, yine onunla en azından aynı derecede önemli olarak- kim değillerdi? "Şimdi Türk olarak adlandırılanlar, Persler değildir," diyordu Kardinal'e, açık bir kınama taşıyan ifadeyle, "ayrıca başkalarının sandığı gibi Troyalılar da değillerdir. Onlar, barbar bir ülkenin derinliklerinden gelen İskitlerdir."¹

¹ Aeneas Sylvius Piccolomini'den Cusali Nicholas'a, *Briefwechsel*, 3:209-210. (Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler bana aittir.)

Bu kitap Aeneas'ın yorumlarını mümkün olan en geniş bağlamda anlamak için girilen bir çabayı temsil etmektedir. Dönüm noktası teşkil eden bir felaketle karşılaştığı zaman, bir İtalyan hümanisti izahat, açıklık ve güvence için niçin tarihe ve özellikle de etnik kökenler sorununa bakmak gereğini duymuştu? Ve bir sonraki adımı, niçin emsallerinin tarihî araştırmalarını eleştirmek olmuştu?

Türkleri İskitli barbarlar olarak tanımlarken Aeneas ne kastediyordu? Bu terimler onun için ne anlama geliyordu ve haklı olduğundan niçin o kadar emindi? Gerçekten de Türklerin kökenini Troya'ya veya aynı şekilde eski Perslere kadar uzatan şu sorumsuz “diğerleri” kimlerdi? Bunların fikirlerinde bu denli karşı çıkılacak ne vardı?

Karmakarışık ve rahatsız edici zamanına bir anlam vermek için Aeneas'ın güçlü bir şekilde hissettiği geçmişe bakma dürtüsü, çağdaşı Rönesans hümanistlerinin yoğun olarak paylaştığı bir duyguydu. Bu, hümanistlerin klasik öncülerinden aldıkları ve Avrupalı tarihçilerle politik teorisyenlerin daha sonraki kuşaklarına geçirdikleri bir zihin alışkanlığı olup bunun günümüze kadar bizim tarihe olan ilgimizi ve onun değeriyle ilgili duygularımızı etkilemeye devam ettiği öne sürülebilir. Tarihî anlatımların politikacılar ve aynı şekilde âlimler tarafından ortaya konuluş şekli, hem kendi geçmişimiz hem de daha geniş dünya ile ilgili algılamalarımızı şekillendirme gücüne sahip olmaya devam etmektedir.

Aeneas'ın kendisi dikkat çekici şekilde çok yönlü bir Rönesans bireyi idi ve çok sayıdaki profesyonel kimliğinin her birisi, militan ve yayılmacı İslam İmparatorluğu tarafından Avrupa Hristiyanlığının karşısına çıkartılan “problemin” tarihî öncülleriyle ilgili teorilerine bir katkıda bulunuyordu. Hümanist bir bilgin ve şair olarak yeni barbar güruhların saldırısı altında olduğuna inandığı Yunanistan'ın kaderi, kitapları, dili ve kültürü konusunda kaygı duyuyordu. Sadık bir inanmış olarak, Hristiyan ruhların üzerine salınmış olan yeni bir kâfir belası fikri onu kedere boğuyordu. Yüksek rütbeli bir kilise görevlisi olarak Türklerin tehdit eder göründükleri Hristiyanlığın emniyeti ve Avrupa politik iktisadının sağlığı için de endişe ediyordu. Ve bir bilgin ve tarihçi olarak, mevcut krizin tarihî arka planıyla ilgili teorilerinin ikna edici, önemli ve doğru olarak kabul edilmesi konusunda ısrarlıydı.

BİRİNCİ BÖLÜM

TROYALI TÜRKLERİN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞÜ

Türklerin Troyalılardan geldiği şeklindeki Rönesans inancı, -bunu desteklemek için yazılmış herhangi bir ifadeden çok daha fazlasıyla- günümüzde aldığı eleştiriler dolayısıyla bilinmektedir. Bu fikrin en önemli eleştirmeni -ve kesinlikle de en çok eleştireni- ilgili konudaki kuşklarını ve antipatisini çeşitli vesilelerle belirtmiş olan Aeneas Sylvius Piccolomini'dir. 1458 yılı civarında yayımlanan, Avrupa tarihi ve coğrafyasını ele alan *Europa* adlı incelemesinde, Aeneas bu fikrin herhangi bir doğruluk payına sahip olduğunu reddetmiştir:

Görüyorum ki son yıllarda bazı yazarlar, sadece yazarlar ve şairler değil, aynı zamanda tarihçiler o kadar büyük yanlışla düşüyorlar ki Türklere *Teucri* (Troyalılar) diyorlar -anladığım kadarıyla bunlar, Türklerin şimdi Troyalıların bir zaman yaşadıkları Troya'yı almış olmalarından esinleniyorlar.¹

Aeneas'ın yazdığına göre gerçek *Teucri*, Troya'ya Girit ve İtalya'dan gelmişlerdi, okur yazar bir milletti ve daha sonra Roma'nın yükselişine katkıda bulunmuşlardı. Tüm bunların ispatladığı gibi, İskit Ülkesi'nden gelen barbar bir halk olan Türklerle herhangi bir alakaları olamazdı.

Aeneas, Türklerin Troyalı kökenleri fikrine çeşitli çalışmalarında -tarihî araştırmalar, yeni bir Haçlı Seferi açılması için yaptığı zorlamalar ve Avrupa liderlerine yazdığı mektuplarda- itiraz etmiş olup bu yazılar on beşinci yüzyıl Avrupası'nda yaygın olarak dolaşmıştır. Türklerin kuzeydoğudaki İskit ülkesinde ortaya çıktıkları şeklindeki teorisini sunarken, girişte, hemen her zaman, bu fikre karşı kendi görüşünü özetlemiştir. On beşinci yüzyılın ikinci yarısında onun Türklerin kökeniyle ilgili yaklaşımı, konuyla ilgili standart anlatım olarak kabul edilmişti. Aeneas'ın görseydi kesinlikle üzüntü duyacağı bu başarının beklenmedik sonucu şuydu: Aeneas'ın, Türklerin Troyalı atalarıyla ilgili bilgilerini olduğu gibi kopyalayan hümanist

¹ Aeneas Sylvius, *Europa, Opera omnia* (Basel, 1551), 394. Benzer yorumlar onun *Asia* (aynı kaynak., 383) eserinde de görülebilir; *Oratio de Constantinopolitana clade* (aynı kaynak., 681) ve Cusali Nicolas'a mektupları, 21 Temmuz 1453, *Briefwechsel*, 3:209.

tarihçiler, aynı anda, yine bu fikrin imkânsızlığı tezini de kopyaladılar ve böylece bugünün tarihçileri, bunun Rönesans tarihçileri arasındaki geçerli görüş olduğu yanlışına kapıldılar.

İşte, *anasceua*,² yani Frank Borchard tarafından “bir mite daha fazla inandırıcılık sağlamak için bir başka mitin eleştirel reddi” olarak tanımlanan retoriksel düşünceyi gündeme getirmenin böyle riskleri vardır.³ Bu sahte hedefe hücum yaklaşımı Rönesans tarih yazımında var olan bir sevimsizliktir ve özellikle de çoğunluğun yanlışlığa düşmesi karşısında kendi âlimliklerinin ve yöntemlerinin üstünlüğünü tesis etmek isteyen tarihçiler arasında yaygındır. Fakat daha önceki mitin gerçekten yaygın olduğu ve patlatılması gerektiği iddiasına nasıl bir önem atfedilmelidir?

Modern eleştirmenler Rönesans döneminde Troya teorisine yapılan itirazların sıklığının farkına varıp aynı derecede riskli bir sonuca erişmişlerdir: yani, on beşinci yüzyıl tarihçileri arasında, Türklerin Troyalı oldukları inancının yaygın olduğu, Aeneas Sylvius’un bu fikre karşı çıkan ilk kişi bulunduğu ve onun bütün gayretine rağmen bu fikrin on yıllar boyunca Rönesans tarih yazımının üstüne yapıştığı şeklindeki bir görüştür bu.⁴ Bilim insanları bu teori üzerinde, ona Rönesans tarih biliminin İslam imparatorlukları üzerindeki herhangi bir diğer eğiliminden daha fazla dikkat sarf ederek durmuşlar, fikrin ifade edildiği Orta Çağ kaynakları ile on beşinci yüzyıl metinlerini ortaya çıkarmak için büyük çaba harcamışlardır.⁵

² Latince çelişki, inkâr, tekdir, itiraz anlamlarına gelir -en.

³ F.L. Borchardt, *German Antiquity in Renaissance Myth*, (Baltimore, 1971), 44-45 ve *ad indicem* s.v. “anasceua.”

⁴ A. Pertusi, “I primi studi in occidente sulPorigine e potenza dei Turchi”, *Studi Veneziani* 12 (1970): 480-481. gibi.

⁵ A. Eckhardt, “La Legende de l’origine troyenne des Turcs”, *Körösi Csoma Archivum* 2 (1926-1932): 422-433; T. Spencer, “Turks and Trojans in the Renaissance”, *Modern Language Review* 47 (1952): 330-333; aynı, *Fair Greece, Sad Relic* (London, 1954), 8-12; R. Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk*, (Nieuwkoop, 1967), 31-32, 148, 188-189, 204; Pertusi, “Primi studi”, 480-484; S. Runciman, “Teucric and Turci”, *Medieval and Middle Eastern Studies in Honor of Aziz Suryal Aliya*, ed. S.A. Hanna (Leiden, 1972), 344-348; C. Göllner, “Legenden von der skythischen, trojanischen und kaukasischen Abstammung der Türken im 15. und 16. Jahrhundert”, *Revue des etudes sud-est europeens* 15 (1977): 51-54; M.J. Heath, “Renaissance Scholars and the Origins of the Turks”, *Bibliothèque d’humanisme et Renaissance* 41 (1979): 453-456; J. Hankins,

İKİNCİ BÖLÜM

BARBARLAR KAPIDA

Troyalı Türkler kavramının, çoğu on beşinci yüzyıl yazarına inanılmaz görünmesinin bir nedeni de düşman Osmanlı hakkında dönemin en yaygın varsayımına, yani onların aşırı barbarlığı konusundaki inanişe ters düşmesiydi. Batılı gözlemciler kuşkusuz ki Türklerin hayret ve endişe yaratan diğer niteliklerini görüyorlardı: Askerî becerileri ve stratejik kurnazlıkları, diplomatik antlaşmaları kullanmayı ve çoğu zaman da hiçe saymayı ne kadar kolaylıkla becerdikleri, sultanın mükemmel liderliği, tebaasının dikkat çekici itaatkârlığı ve diğerlerinden önemsiz sayılmayacak, inançlarının ayartıcı tehlikeleri. Fakat Türklerin askerî, politik ve dinî kültürünün güçlü etkinliğine duydukları ilgiyi ifade ettikleri zaman bile, Avrupalı yazarlar en büyük endişelerini, kendi gördükleri şekliyle, Türk karakterindeki çok daha temel bir unsurla ilgili vaziyette dile getirmişlerdi: Türkleri, insan hafızasında örneği olmayan barbarca bir zalimliğe ve şiddete iten fitri gaddarlıkları. Böylesi bir vahşet, Troyalı veya değil, onları, tarihî olarak uygarlaşmış uluslar ailesinin dışında bırakıyordu.

Türklerin, zalimlikleriyle ilgili şöhretleri, on beşinci yüzyılda Balkanlarda ve Akdeniz’de yaptıkları fetihlerde arttı. İstanbul’un düşüşünü takiben, vahşetleriyle ilgili değinmeler Avrupa edebiyatında sıradan hâle geldi. İstanbul’un kuşatması ve yağması, kuşkusuz travmatik olaylardı. Olaya şahit olanların anlatımları, Türklerin yaptığı kötülükleri gene de abartmış, Osmanlı zaptını tecavüz, yağma ve cinayetlerden oluşan amansız bir başıbozukluk olarak betimlemiştir.¹ Zaman içerisinde şehvetli ayrıntılar çekiciliklerin-

¹ R. Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk* (Nieuwkoop, 1967), 7-13, bazı anlatımları özetlemektedir. Ayrıntılar derhal Avrupa’nın dört bir yanındaki hümanist yorumcular tarafından alınmış ve üzerlerinde yeniden çalışılmıştır. İtalya’da (Bessarion), Avusturya’da (Aeneas Sylvius) ve Girit’te (Quirini) tarafından birbiri ardına bir hafta içerisinde yazılmış üç bağımsız tepki için bk. Cardinal Bessarion’dan Doç Francesco Foscari’ye, 13 Temmuz 1453, L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsman*, 3 vols. (Paderborn, 1923-1942), 3:475:177; Lauro Quirini’den V. Nicholas’a, A. Pertusi, “Le epistole storiche di Lauro Quirini sulla caduta di Costantinopoli e la potenza dei Turchi”, *Lauro Quirini Umanista*, ed. V. Branca (Floransa, 1977),

den hiçbir şey yitirmediler. Bazıları kentün düşüşünden on yıllarca sonra yazılan anlatımlar hâlâ kirletilen, katledilen veya köle yapılan çocuklar, bakireler, hemşireler, keşişler ve rahibeler, saygısızlık edilen Kilise, Kutsal Emanetler ve Hristiyan kanının su gibi aktığı sokaklarla ilgili hikâyelerle doluydu.² Daha sonraki Osmanlı fetihleri, Doğu Avrupa ve Akdeniz’de, öncekilere benzer çarpıcı hikâyelerin anlatılmasına yol açtı; Türklerin masum Hristiyanlara işkence edip öldürdükleri ve hayatta kalanları, inançlarını yadsımaya zorlandıkları söylendi. Batılı gözlemciler, Türklerin, fetihlerini sürdürürken yarattıkları vahşetin, sadece zulme dayanan bir stratejik tedbirden daha fazlası olduğu sonucuna vardılar: karakterlerinin özünde Hristiyan ve medeni olan her şeye karşı akıl dışı, değişmez bir nefret vardı ve bu her eylemlerini etkiliyordu.³

Düşmanı bu şekilde karakterize etmek hiçbir şekliyle yeni değildir. En azından Birinci Haçlı Seferi’ne kadar giden uzun bir Hristiyan retorik geleneği, Müslüman düşmanı insanlık dışı göstermeyi hedeflemiş, yüzyıllar boyunca (“Sarazenler” diye adlandırdıkları) Müslümanlar hem canavarca zalim hem de Hristiyanlara ve inançlarına karşı topyekûn bir nefretle hareket eden kişiler olarak tanıtılmıştı.⁴ Bir on beşinci yüzyıl yeniliği ise, Türkleri Hristiyan dininin olduğu kadar, Batılı laik kültürün de düşmanı olarak yansıtmaktı. Nancy Bisaha’nın gösterdiği gibi, bazı İtalyan hümanistleri, Türklerin sadece Yunan imparatorluğunun değil, eski Yunan biliminin de o sıralarda hâlâ kaybolmamış izlerini yok etme tehditlerinden dolayı, belli bir kasvet duygusu içinde yaşıyorlardı.⁵ İstanbul’un fethin-

226; Aeneas Sylvius’tan Cusali Nicholas’a, *Briefwechsel*, 3:207 ve V. Nicholas’a, 12 Temmuz 1453, aynı kaynak, 3:199. Ayrıca bk. 1. Bölüm n. 24.

² Bu tür hikâyelerin Batılı propagandistler tarafından formüle edilmiş tekrarı için bk. L.F. Smith, “Pope Pius II’s Use of Turkish Atrocities”, *Southwestern Social Science Quarterly* 46 (1966): 407-415.

³ Örneğin: Aeneas Sylvius, Regensburg Diyeti’ndeki hitap, *Briefwechsel*, 3:542: “Bu hafife alınacak bir düşman değildir. ... Hristiyanlara karşı içten gelen nefretle güdülenmiş olarak harekete geçerler ve derin bir hainlik ve fitri bir kana susamışlıkla hareket ederler.”

⁴ N. Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image* (Edinburgh, 1960), 109-114, 123-127; aynı, “Crusade Propaganda”, *HC*, 6:39-97, özellikle 53-62; J.V. Tolan, *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination* (New York, 2002).

⁵ N. Bisaha, “New Barbarian or Worthy Adversary? Renaissance Humanist

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KLASİK TÜRKLERİ ARARKEN

İtalyan hümanistleri kendilerini klasik âlimler olarak görüyor ve gerçekten de öyle olduklarını beyan ediyorlardı. Klasik Antikite'nin okurları, yazarları ve metinlerinin eleştirmenleriydiler. Bu nedenle, Osmanlı Türklerinin prehistoryasını incelerken Orta Çağ metinlerine (hem Bizans hem de Batı Avrupa) ne kadar fazla dayandıklarını görmek biraz şaşırtıcıdır. Aeneas Sylvius, Filelfo, Biondo ve Sagundino gibi âlimlerin, karşılaştıkları manastır kronik yazarlarının, mahşer habercilerinin ve biraz kafası karışık ansiklopedist ve coğrafyacıların şahitliklerini kabul etmekteki isteklilikleri, onların Orta Çağ mirasları karşısında, bizim bekleyeceğimizden daha geniş ve belki de daha açık fikirli bir yaklaşıma sahip olduklarını düşündürmektedir.

Fakat bu nokta iki önemli kayıt içermektedir. İlk olarak, hümanistler, Orta Çağ kaynaklarından Türklerle ilgili bilgileri kabul etmeye istekli idiler fakat sadece, eğer bu bilgiler onları olumsuz şekilde göstermek için kullanılabilirse... Hümanistler her yeni ve karanlıkta kalmış konunun keşfini ne kadar yüksek sesle ilan etmiş olsalar da endişeleri hiçbir zaman mümkün olan bütün bilgileri ortaya çıkarmak değildi, çünkü araştırmalarını ilmi değil, politik ve polemiksel nedenleriyle yapıyorlardı. Seçici ve sübjektif yaklaşımları, bundan sonra inceleyeceğimiz iki kısa örnekle açıklanabilir: Hümanistlerin örtbas ettikleri, Türk tarihiyle ilgili Bizans tarihindeki en eski ve olumlu atıflar ve hevesle kabul ettikleri, İranlıların dindarlıklarıyla ilgili benzer bir durumu göklere çıkaran bir çağdaş masal.

İkinci olarak, Antik Çağ'ın çekiciliği güçlüydü. Hümanistler, Orta Çağ metinlerinden Türklerle ilgili bilgileri almaya istekli olmakla birlikte, inanılabilirliği ne kadar az olursa olsun, hâlâ, daha eski kaynakları görece yenilerine tercih ediyorlardı (tabii ki bu kaynakların Türkleri kötülemezliği koşuluyla...). 2. Bölüm'de incelediğimiz tarihteki geliş gidişlerde, hümanistlerin Türkleri çoğu zaman en dayanıksız gerekçelerle, Antik Tarih'in daha da eski dönemlerine itmeye çalıştıklarını -Jüstinyen, Jerome, Augustus dönemlerine- görüyoruz. Bu dürtü, Aeneas Sylvius'tan sonraki nesil içerisinde, hümanistler

arasında daha da güçlü hâle geldi. 1470'lere gelindiğinde, antik coğrafyacıların metinleriyle ilgili filolojik incelemeler, Türklerin Antik Çağ'da buldukları yerlerle ilgili önemli ipuçları vermeye başladı ya da bunların hümanist okurları, bunun böyle olduğunu hayal ettiler. Buraya kadar incelemiş olduğumuz eski örneklerde olduğu gibi, güçlü çağdaş dürtüler (sadece Türk barbarlığı konusunda politik bir inanç değil, aynı zamanda bilim adamı olarak itibar için tipik hümanist endişe) bir sonraki nesilden tarihçilerin kaynaklarını nasıl ortaya çıkardıklarını, okuduklarını ve yorumladıklarını belirledi.

İki Din Değiştirme Öyküsü: Dövmeli Türkler ve Hristiyan Bir Kraliçe

Hümanist tarihçilerin Batı Türkleriyle ilgili çok erken tarihli bir kaynağa erişim olanakları vardı (Orta Çağ kroniklerinde bu, iyi bir şekilde temsil edilmişti) ama bunu görmezden gelmeyi tercih ettiler. Bu anlatımı görmezden gelmelerinin nedeni, eskiliğine rağmen, Türkleri inançsız barbarlar olarak gösteren polemiksel modellerine doğrudan aykırı olmasıydı.

Bu hikâye, MS 591 yılında, alınlarında haç dövmesi olan bir grup Batı Türkü'nün İmparator Maurice'e takdim edilmeleriyle ilgilidir. İlk kayıt, Theophylactus Simocatta'nın¹ yedinci yüzyıla ait *Histories* (*Tarihler*) kitabında olup biraz daha kısa bir versiyonu Theophanes tarafından anlatılmıştır. Her iki yazara göre bu Türkler, İranlı II. Hüsrev (Chosroes) tarafından Maurice'e, tahtı gasp eden Behram'ı İran'dan kovmak için yaptıkları kısa sürmüş ittifak sırasında gönderilen savaş esirleriydi.² Theophanes şöyle anlatıyor:

(588/589) ... Türkler, Bizans'ta bulunan İmparator'a gönderildiler. Türklerin alınlarında siyah haç şeklinde dövmeler bulunmaktaydı ve İmparator bu işareti

¹ Theophylactus Simocatta, *Historiae*, ed. C. de Boor, rev. P. Wirth (Stuttgart, 1972), 5.10.13-15.

² Esirler, muhtemelen Bahram (Behram) tarafından tutulan paralı askerler olup Hristiyanlıkla ilgili çok net olmayan farkındalıkları, muhtemelen o dönemde Orta Asya'da bulunan Nasturi Hristiyan paralı askerlerin faaliyetlerinden kaynaklanmaktaydı: Sinor, "Establishment and Dissolution", *CHEIA*, 306.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN ÇEVİRİMLERİ

Osmanlılar, Rönesans hümanistlerinin hayal etmekten hoşlandıkları gibi, toz toprak içindeki çobanlar değillerdi. Hanedan, on dördüncü yüzyılın başında, kalıntıları üzerinde güç sahibi olduğu Selçuklu Rum Sultanlığının politik kimlik ve otorite iddialarına bilinçli olarak sahip çıktı. Selçuk Türkleri iki yüzyıldır Anadolu, Mezopotamya ve İran platosunda bir politik varlık sahibiydiler. Ve Selçuklular, Orta Asya'dan girişlerini yapmadan çok önce, diğer İslamî hanedanlar -Emeviler, Fatimiler, Abbasiler, Gazneliler- Orta Çağ'ın Orta Doğu sahnesinde sırayla öne çıkmışlardı. Bu daha sonraki hanedanların hiçbiri, Osmanlıların doğrudan politik (hele hele etnik) selefî olarak kabul edilemezdi fakat her biri, İslam'ın nasıl olup da eski Roma İmparatorluğu topraklarının o kadar büyük bir bölümünde ve Hristiyanlar için o kadar önemli olan topraklarda hüküm sürmeye başladıkları hikâyesinde bir rol oynadılar ve bunlar, hümanistlerin derinden alaka duydukları sorulardı.

Bununla birlikte, Osmanlıların kökenlerini anlatırken, Türklerin topyekûn barbarlığı konusunda ısrarcılıklarını sürdürdükçe hümanistler, Osmanlılarla daha önceki İslam imparatorlukları arasındaki bağları mümkün olduğu kadar görmezden gelmeye çalıştılar. Hümanist tarihçiler, Osmanlıları Müslüman olarak tanımladılar ve onların Rafizî ve dine küfreden "Muhammedî" mezhebine bağlılıklarını yerin dibine batırdılar. Fakat Osmanlıları, Hristiyan Avrupa'nın çatışmış olduğu daha önceki İslam devletleriyle ilişkilendirmenin retoriksel riskleri bulunmaktaydı. İslamiyet'in Doğu Akdeniz'deki uzun varlığını vurgulayan bir Haçlı Seferi taraftarı, Osmanlılarla ilgili durumu acil bir sorun olarak sunmakta zorlanırdı. Eğer Osmanlılar yüzyıllardan beri Levant'ta bulunuyorsa -ve hatta Anadolu uzun zamandır Türklere bağlı idiyse- hemen şimdi bir sefer açmanın anlamı neydi? Dahası, İslam tarihini, birbiri ardına yükselen ve çöken hanedanların hikâyesi olarak düşünüyor ve Osmanlı Türklerini sadece bu verasetin son halkası olarak görüyorsak bu, Müslümanların, işin sonunda, Aristotalyen anlamda Avrupalılar gibi "medenileşmiş" politik hayvanlar olduğu şeklinde tehlikeli bir sonuca varabilirdi. Böyle bir sonuç, hümanistlerin büyük bir titizlikle üre-

tip yaymaya çalıştıkları İskitler teorisinin ana kaziyesini, yani Türklerin hiçbir yerden gelmeyen ve anarşi ile tahripten başka bir yanları olmayan tarihsiz bir halk oldukları görüşünü yıkıma uğratabilirdi.

İslam'ın kökenlerini araştıran Orta Çağ tarihçilerinin bu mülahazaları hiç dert etmiyor görünmeleri ironik bir husustur. Bunun nedeni, Latin Orta Çağlarda İslam tarihi konusunda güçlü bir ilgi olmaması değildir. İslamiyet'le ilgili Orta Çağ yazarlarının çoğu, dikkatlerini Muhammed'in hayatı ve onun, takipçilerini kabule zorladığı "kanun"un kabul edilemez yanları üzerine odaklamışlardır. Fakat bu düşmanca biyografi ve teolojik polemik dışında, Orta Çağ tarih yazıcılığında Arapların yerini -ve bir bütün olarak İslam'ın ortaya çıkışını- tam da Rönesans hümanistlerinin kaçınmak istedikleri türde bir politik anlatımla belirlemeye çalışan küçük bir akım bulunmaktaydı.

Evrensel tarihin bütünlüğü ve imparatorlukların devamlılığı, bazı Orta Çağ tarihçilerini ("Sarazen" olarak adlandırdıkları) Müslümanları, Doğu'nun emperyal fatihlerinin uzun silsilesinin son üyeleri olarak düşünmeye yönlendirdi. Fleuryli Hugh ve Gemblouxlu Sigebert gibi on ikinci yüzyıl tarihçileri, Theophanes'in *Chronographiası*'nı okuyarak, yedinci yüzyılda Muhammed'in Arap takipçilerinin Doğu'da bir güç olarak kendilerini nasıl kabul ettirdiklerini, Sasani İran'ın yıkılmasıyla oluşan politik boşluğu nasıl doldurdıklarını ve Sasanilerin, Herakleios ile yaptıkları son savaşta aldıkları aynı Bizans kentlerini -Kudüs, Antakya, Şam- nasıl hızla ele geçirdiklerini keşfetmişlerdi. Bu tarihçiler, Müslümanların, İran'ın antik tarihte, Yunan, Roma veya Bizans, hangi Batılı güç olursa olsun, ona karşı oynadığı rolü hiç ara vermeden sürdürdüklerini iddia etmişlerdi.

On birinci ile on üçüncü yüzyıllar arasında Türk ve Moğol istilacıların ortaya çıkmasıyla birlikte, bazı kronik yazarları İslam dünyasının halklarıyla ilgili daha az monolitik bir bakışa sahip olmaya başlayarak bunun yerine Araplar, Türkler ve Tatarlar arasında ayırım yapmaya çalıştılar. Bu düşünce çizgisini izleyen yazarlar, her kim en son sahneye çıkmışsa, ona tahsis ettikleri etnik kimlik ve karakter özellikleri genellikle daha olumsuz olmuştur. Aşına olunan "Sarazen" (Müslüman) Araplar, onların elinde Moğol veya Türk, daha yeni ve vahşi halklar tarafından baskı altına alınan ılımlı ve zararsız

BEŐINCI BÖLÜM

DOĞU'DA BİLGE ADAMLAR

Türkleri diğer Müslüman devletlerden ayırma isteği olarak tezahür eden hümanist alışkanlık, Doğu'daki güncel olayların yorumlanmasında da öne çıkıyordu. Nasıl ki Türkler daima diğer İslam uluslarından çok daha kötülense (ve bu gerçeklik, hiçbir şartta değişmeyecekse), aynı nedenle, söz konusu (geçmişte yaşamış ve halen yaşayan) diğer uluslar da bölgenin tarihinde olumlu bir rol oynamış gibi kabul ediliyorlardı. Hümanistler, Türkleri şeytanlaştırırken, diğer İslam hanedanlarının tarihlerini romantikleştirdiler ve bu hanedanların prenslerinin biyografilerini cilalayıp parlattılar. Bu durum, özellikle de Osmanlı İmparatorluğunun doğusuna, klasik İran topraklarına hükmedenler için geçerliydi. Örneğin, Timur'un hümanist biyografistleri, onun, emperyal İran'ın, Avrupa'nın Türk sorununa yanıt veren Doğulu bir mücadele adamı gibi gösteren, politik bakımdan yararlı ve esinlendirici bir portresini çizdiler. İran tarihinin ve geç dönem yöneticilerinin bu romantikleştirilmiş yorumu, bu defa da Rönesans'ın, "Osmanlı'nın doğu sınırında ortaya çıkan geç dönem İslam imparatorlukları" hakkındaki değerlendirmelerini şekillendirdi.

Timurlenk: Hümanist Kahraman

1395 ile 1405 arasındaki on yıl içerisinde, savaş lideri Timur (çoğu zaman Timur Lenk veya "Timur the Lame", yani Aksak Timur unvanı verilen ve Avrupa'da, ölümünden sonra, Tamerlane olarak bilinen), Orta Çağ Orta Doğusu'nun politik manzarasını bambaşka bir şekle sokmuştu. Doğduğu yerden, Maverainnehir'den çıkarak ordularını güneye ve batıya götürmüş, önce İran platosunu, sonra Mezopotamya'yı ve nihayet Memlük Suriyesi'yle Osmanlı Anadolu'sunun büyük bölümünü fethetmişti. Herkesin bildiği gibi, Osmanlı Emîri I. Bayezid'i, 1402 yılında Ankara Savaşı'nda esir almış, Osmanlı Devleti'ni yaklaşık yirmi yıl süren anarşik bir boşluğa, fetrete düşürmüştü.

Timur'un, emperyal fetihlerinin meşruiyetini sağlasınlar diye sarayında barındırdığı tarihçiler, ona Çağatay Moğollarından bir miras icat ettiler. Hatta onun, doğrudan Cengiz Han'ın soyundan geldiğini iddia ettiler.¹ Ne var ki Avrupalı gözlemciler, onun soyağacının ve karakteriyle ilgili daha farklı fikirlere sahipti. Kuzeyde, kronik yazarları Timur'u, Prester John kalıbında örtülü bir Hristiyanlık savunucusu gibi görerek kutluladılar. Buna karşın İtalyanlar, onun, Levant'ın Müslüman halkları karşısındaki zaferlerine hayranlıkla, bunları yaparken gösterdiği zalimlik arasında oynayıp duran bir kararsızlığa büründüler. İtalyan hümanistler, bir nesil gibi bir süre içinde Timur'u bir dizi daha soyut, ahlakçı rollere sokacaklardı: fatih, ya günahkâr ve çürümüş uygarlıkların cezasıydı ya da talihin öngörülemezliğini işaret eden, ahlaken tarafsız bir temsilciydi. Osmanlıların, 1453 yılında İstanbul'u almalarını takiben, Timur'un şöhreti bir dönüşümden daha geçti. İtalyanların Osmanlı tehdidi karşısındaki endişesi arttıkça, Timur sempatik bir kahraman, Hristiyan Avrupa'nın çıkarlarını gözeten bir savaşçı ve halkı üzerinde Tanrı'nın inayetinin işareti olan bir hükümdar olarak değer kazanmaya başladı. Bir Müslüman Fatih'in, Avrupalılar nezdindeki imajının sonradan yaşanan tarihî gelişmeler ışığında değişebilmesi fazla şaşırtıcı değildir: Avrupalı tarihçiler, bütün Asya İmparatorlukları (İranlı, Arap, Türk veya Moğol), bunlar Hristiyan çıkarlarının aleyhinde birer tehdit olmaktan çıktıktan veya yerlerine yeni ve daha hırslı bir hanedan geçtikten sonra, onlar hakkındaki hükümlerini değiştirmişlerdir. Timur'un İtalyan hümanistlerinin elinde gördüğü muamelenin ilgi çekici tarafı, ilk başta onu *nasıl* şeytanileştirdikleri ve daha sonra başarılarını *nasıl* kutladıklarıdır.

İtalyanların Timur'a karşı karmaşık yaklaşımları, Kuzey Avrupa'daki tepkilerle karşılaştırıldığı zaman, anlaşılması daha da zor bir hâle gelmektedir. On dördüncü yüzyılın son yıllarında Fatih (Timur), Orta Doğu sahnesine fırladığı zaman, Kuzey Avrupalı gözlemciler, ne kadar zalim olursa olsun, Osmanlıların ihtişamına meydan okuyacak herhangi bir güçle ilgili haberi hevesle bekliyorlardı.

¹ S.A. Quinn, "The Timurid Historiographical Legacy", *Society and Culture in the Early Modern Middle East*, ed. A.J. Newman (Leiden, 2003), 19-31, 26. Timur için bk. B. Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane* (Cambridge, 1989); *CHI*, 6:42-97.

SON SÖZ

Bu arada Türklere ne olmuştu? Sabellico ve Maffei'nin yazılarını kaleme aldıkları dönemde, Avrupalıların Türklerle ilgili yazılarında kesinlikle büyük bir artış görülmektedir. Fakat yüzyılın sonunda bile, bu hümanistlerin, Türklerin kökenleriyle ilgili anlatımlarında köklü bir değişiklik meydana gelmemişti. Hümanistlere ait önceki bulgular kabul edilmiş, gerekli olduğu yerde uzlaşmaya gidilmiş, Latince veya yerel dillerde giderek artan tarih çalışmalarında bunlar, büyük ölçüde sorgulanmadan yeniden üretilmişti. Fakat kökenlerle ilgili hümanist anlatım -yani Türklerin ilk olarak İskitya'dan geldikleri- tartışılmamış vaziyette kalsa da Osmanlı İmparatorluğunun tarihini yazmaya yönelik daha geniş projeler, birçok önemli yönüyle değişikliğe uğramıştır. Safevi İran'da, emperyal İran ihtişamının yeniden canlanması hakkındaki Avrupa yazımında olduğu gibi, yeni bilgi kaynakları (özellikle zamanın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili gözlem raporları) ve incelenen konuya yönelik yeni yaklaşımlar (bunların arasında daha dengeli, duygusallıktan daha uzak ve hatta zaman zaman kuşkulu tonlar da bulunmaktaydı), zaman içerisinde Türk tarihinin içeriği ve önemiyle ilgili geleneksel yaklaşımlar üzerinde etkili olmaya başladılar.

1484 yılında Felix Fabri, Kutsal Topraklara yaptığı yolculukların hikâyesini yazdı. *Evangetarium* isimli bu çalışma, kişisel bir anlatımı amaçlıyordu. Fakat Fabri'nin de gururla ileri sürdüğü gibi, metnini daha önceki tarih ve coğrafya otoritelerinden aktardığı alıntılarla süslemişti.¹ Fabri, çalışmasının sonlarına doğru, Hac gemisi ile, uzaktan izlediği Troas (Troya) önlerinde demirlediğinde, uzaktan bu topraklara bakarken, Türklerin kökenleri ve erken dönem tarihi

¹ Felix Fabri, *Evangetarium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egyptii peregrinationem*, ed. C.D. Kassier, 3 vols. (Berlin, 1849), 1:2. Daha geniş okuması için bk. H.F.M. Prescott, *Jerusalem Journey: Pilgrimage to the Holy Land in the Fifteenth Century* (London, 1954), 69-74.

konusunda bilgi vermek amacıyla, anlatımına ara verir. O, Floransalı Antoninus'tan alıntı yaparak, Keşiş Turcus'un, başlarında bulunduğu bir grup Türkü Troya'dan İskitya'ya nasıl götürdüğünü anlatır. Türkler orada, medeni alışkanlıklarını yitirerek kırlarda dolaşan çobanlara dönüşürler, daha sonra bazıları, İran Kralı'nın yönetimine girer. 900 yılı civarında, meşru hükümdarlarını devirerek kendilerine bir kral seçerler, Asya'nın tümü ile Avrupa'nın küçümsemeyecek bir kısmını fethederler. Fabri ayrıca, uzak kuzey bölgelerinde yaşayan kirli Türklerin Büyük İskender tarafından Yahudilerle birlikte dağlardaki devasa kapıların arkasına hapsedildiğini göstermek için, Bergamolü Foresti'yi işaret eder. Bu dağlık hapisneden ne zaman kaçtıkları açık değildir: Freslingli Otto, kaçışlarının tarihini, Avarlarla kıyasıya bir savaşa tutuştukları 758 yılı olarak belirlemiş, St. Jerome ise bu fırlayıp çıkışı dördüncü yüzyılın sonlarında meydana gelmiş gibi anlatmış, diğer kronik yazarları bunu, Herakleios'un hükümdarlığı dönemine yerleştirmişlerdi. Fabri, hikâyesini, Türk istilaları yaşandığında, bunun büyük bir felaket olduğunu söyleyerek sonuca bağlar. Türkler, kısa zaman içerisinde Hristiyan inancına karşı "şeytanın cisimleşmiş hâli olan" Muhammed'le güçlerini birleştirmişler, sonra Sarazenlerle bir araya gelerek günümüze kadar süren bir seferberliğe girişmişlerdi.²

Fabri, hikâyesini toparlarken, geleneksel skolastik kronik yazarlarına dayanmıştır. 1484 yılında bir araya getirdiği bütün hikâyeler, İtalyan hümanistleri tarafından da daha önceki on yıllar içerisinde, Türklerin kökenleriyle ilgili yetkili ve eleştirel anlatımlar olma iddiasını taşıdıkları bir bağlam içerisinde nakledilmişlerdi.

Bu kitap boyunca, hümanist tarihçilerin Orta Çağ kronik yazarlığı geleneğine borçlarını vurgulamış bulunuyorum. Bu materyal üzerinde gerçekleştirdikleri operasyonlar da aynı derecede önemlidir. Her ne kadar anlatımlarındaki ayrıntıların hemen tümünün dayandığı kaynaklar, Antik Çağ'ın sonlarına veya Orta Çağ'a ait tarihî metinlerde bulunabilirse de hümanistler, buldukları her bilgi parçasını orijinal bağlamından çekip almış, bunları ahlakıyatçı bir anlamda yeniden yorumlamış, şekillendirmiş ve görünüşte otantik, gerçekte çok polemikçi anlatımlar oluşturmak üzere diğer bilgilerle birleş-

² Fabri, *Evagatorium*, 3:237-239.

DİZİN

A

- Abbasi 41, 185, 222, 226, 229, 270,
276
Adelphus 392
Aethicus 167, 168, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 176, 191, 192,
193, 194, 389, 414
Agathias 108
Aimoin 92, 107
Aiskhylos 359
Aistulf 157
Akka Kalesi 288
Akkoyunlu 208, 367, 371, 378, 385,
394, 395
Akkoyunlular 25, 208, 367, 395
Alanlar 129, 136, 137, 408, 410
Alfonso 53, 54, 61, 180, 187, 255,
355, 361
Alp Arslan 279
Altay 41, 42, 215, 248
Altınordu 212
Amazonlar 126, 127, 134, 141, 192,
402
amplificato 164
Amuderya 221, 222, 223, 224, 225,
226, 236, 251, 272, 277, 400,
401
anasceua 46, 168, 248, 390
Anastasius 150, 151, 153, 156, 159,
176, 177, 178, 193, 201, 266,
267, 282, 287, 291, 311, 312,
320
Androphagi 126, 138
Angelus 66, 68, 82, 83, 103, 373
Angiolello 392
Anglicus 99
Anibal 62, 64, 360
Ankara 303, 332, 337, 339, 344, 347,
354, 355
Annius 81, 82, 108, 109
Antakya 262, 267, 279, 280, 291, 301,
305, 312, 313, 320
Antenor 67, 91, 97, 98, 103, 105, 112
Antoninus 110, 113, 202, 203, 343,
351, 365, 388
Apulia 81, 246
Arabistan 221, 222, 226, 268, 322,
324, 327, 392
Aragon 53, 55, 180, 340, 355, 366
Arahosya 214
Aral Denizi 41, 221, 223, 272, 401
Aras Nehri 224, 236
Arimaspianlar 139
Aristobulus 227, 232, 400, 401

Aristoteles 128, 213, 224, 285, 401
 Arrian 81, 215, 216, 399, 400, 401,
 403, 408
 Artaxerxes 354
 A-shih-na 38, 39, 41
 Aspachan 223, 225
 Astyanax 107
 Asur 134, 281
 Attila 88, 141, 364
 Augustus 64, 65, 76, 82, 170, 171,
 199, 275, 308
 Avarlar 88, 89, 175, 176, 177, 178,
 179
 Aydın Türk Beyliği 69
 Azak Denizi 91, 147, 240, 401, 409
 Azerbaycan 367, 369

B

Babil 37, 121, 141, 220, 221, 270,
 360, 377, 384
 Babinger 23, 29, 67, 69, 146, 161,
 179, 180, 181, 187, 240, 318,
 369, 375
 Bacon 274, 413, 414
 Baktria 375
 Barlezio 390
 Bartolomeo da Giano 56
 Basel 45, 59, 97, 104, 119, 123, 135,
 138, 158, 162, 168, 255, 286,
 287, 361, 390
 Baudri 102
 Bayezid 303, 304, 337, 339, 340, 341,
 342, 343, 344, 345, 347, 348,
 350, 354, 355, 356, 357, 361,
 363, 365, 370, 378, 381
 bedevi 325
 Behram 200, 205
 Berkuk 287, 343
 Besasiri 222, 226

Bessarion 57, 61, 117, 120, 188, 213,
 217, 234, 243, 255
 Biglia 33, 36, 65, 66, 83, 103, 282,
 283, 284, 285, 286, 287, 288,
 289, 290, 291, 292, 293, 294,
 295, 296, 297, 298, 299, 300,
 301, 302, 303, 304, 305, 306,
 307, 308, 309, 310, 315, 316,
 317, 318, 319, 320, 321, 323,
 324, 326, 328, 329, 331, 332,
 333, 346, 347, 350, 357, 358,
 391, 394
 Biondo 20, 21, 35, 36, 103, 137, 138,
 141, 142, 143, 156, 157, 158,
 159, 160, 169, 171, 176, 179,
 193, 194, 199, 204, 255, 282,
 305, 309, 310, 311, 312, 313,
 314, 315, 316, 317, 320, 321,
 326, 329, 330, 331, 332, 333,
 355, 356, 358, 360, 361, 389,
 391, 393
 Bitinya 183, 191, 300, 327, 391
 Bokhan 147, 148, 149, 322, 323
 Bosporos 147, 148
 Bosworth 38, 42, 221, 223, 230, 264,
 400, 401, 403, 408
 Bracciolini 66, 139, 351
 Bruni 19, 20, 21, 119, 284, 305, 306,
 307, 308, 309, 310, 315, 316
 Bryennius 183, 185, 392
 Bussi 233, 234, 373
 Büveyhi 41, 222

C

Caeserea 205, 364
 Cahen 42, 89, 92
 Calabria 246
 Calerio 60
 Calixtus 70, 163, 168, 186, 203, 367
 Carbone 79, 191

Carbonitan 220, 223
 Caspii 399
 Cathay 251
 Cermenler 64, 109
 Cesarini 60, 162, 286
 Ceyhun 41, 277, 278
 Chalcocondyles 34, 63, 181, 390,
 391, 392
 Charlemagne 98, 178, 271, 319
 Charles 55, 70, 71, 82, 83, 103, 140,
 149, 181, 318, 319, 320, 321,
 323, 325, 326, 340
 Chilinus 244
 Cicero 120, 129, 130, 359, 403
 Cipelli 392
 Ciriaco 188, 233
 Claudius 139
 Clavijo 340
 Comnenus 220, 243, 322
 Constance Konseyi 344
 Cornaro 342, 345
 Cornazzano 64, 73, 124
 Corvinus 59, 60, 119

Ç

Çanakale Boğazı 80, 147, 148, 327,
 342

D

Dandanakan 223, 225, 226
 Dardanyalılar 292, 298, 308
 Darius 29, 122, 134, 139, 141, 179,
 180, 181, 187, 354, 363, 369,
 374, 375, 379, 399
 Demosthenes 188
 Diodorus Siculus 134, 138, 399, 402,
 403
 Diyojen 278
 Doryleum 100, 102

E

Egidio da Viterbo 383, 384
 Egnatius 392
 Eğriboz 62, 70, 73, 124, 179, 191,
 364, 372
 Ekkehard 96, 206
 Elburuz 399, 402, 405
 Ermenistan 152, 154, 155, 207, 219,
 231, 232, 233, 237, 275, 321,
 352, 367, 375, 402, 405, 407,
 409, 411
 Etrüskler 64, 307
 Eugenius 69, 179, 286, 287

F

Fabri 110, 111, 113, 387, 388, 389
 Ferducci 79, 80
 Fiamma 98
 Ficino 59, 60, 64, 119
 Fieschi 62
 Filelfo 33, 34, 35, 36, 77, 78, 79, 80,
 83, 103, 120, 121, 123, 132,
 133, 140, 141, 144, 145, 146,
 147, 148, 149, 150, 151, 153,
 156, 157, 159, 160, 161, 169,
 171, 181, 187, 193, 194, 199,
 204, 208, 210, 211, 212, 213,
 234, 237, 238, 239, 240, 241,
 242, 243, 244, 245, 246, 247,
 251, 252, 254, 255, 256, 285,
 317, 318, 319, 320, 321, 322,
 323, 324, 325, 326, 329, 330,
 331, 332, 343, 355, 356, 357,
 358, 359, 360, 372, 373, 382,
 390, 391
 Floransa 20, 21, 30, 32, 52, 53, 54, 58,
 62, 69, 70, 72, 117, 119, 179,
 202, 203, 213, 217, 254, 284,
 285, 287, 305, 306, 307, 310,
 359, 373, 374, 392

Foresti 138, 141, 142, 206, 364, 388, 389
 Francus 8, 37, 94, 95, 98, 99, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111
 Franklar 52, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 100, 101, 102, 107, 108, 137, 270
 Fredegar 47, 49, 51, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 102, 107, 111, 112, 156, 205, 409
 Frederick 11, 53, 54, 55, 122, 162, 164, 166, 168, 255, 328, 413
 Fregoso 341, 365, 377
 Frigya 71, 80, 107, 183, 300, 303
 Frutolf 96, 104, 177, 178

G

Galya 87, 88, 95, 129
 Gaza 33, 35, 148, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 248, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 394
 Gesta Francorum 47, 49, 51, 100, 101, 102, 266, 270
 Gilles 103, 105, 106
 Giovio 32, 393
 Giustiniani 29, 56, 57, 60, 239, 240, 372
 Godfrey 97, 98, 99, 319
 Gog 8, 40, 61, 128, 135, 136, 137, 143, 173, 175, 217, 253, 407, 410, 411, 412, 413, 414
 Gotlar 64, 95, 122, 136, 141, 188, 189, 192, 316, 410
 Guibert 102, 263, 266, 267, 269, 270, 276, 281, 316, 333

Gürcistan 155, 171, 232, 363, 368, 369, 406, 407

H

Hazar Kapıları 8, 40, 104, 129, 135, 143, 153, 154, 155, 159, 173, 175, 176, 183, 194, 207, 215, 251, 346, 399, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 414
 Hazarlar 9, 39, 40, 52, 136, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 175, 177, 184, 204, 253
 Hazar Türkleri 40, 151, 155, 160, 175, 182, 194, 201, 321
 Hektor 57, 62, 67, 76, 84, 94, 102, 103, 104, 107
 Herakleios 40, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 262, 289, 292, 304, 312, 321, 323, 327, 388
 Herkül 59, 77, 216, 403
 Herodotos 35, 126, 127, 128, 134, 182, 224, 225, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 359, 409
 Hetoum 251, 264, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 286, 287, 288, 289, 295, 298, 299, 300, 301, 302, 317, 321, 323, 326, 333, 339, 391, 392, 394
 Hezekiel 128, 135
 Hindukuş 214, 215, 216, 227, 228, 235, 236, 400, 402, 403, 404, 407
 Homeros 58, 80, 107, 119
 Horasan 41, 42, 221, 223, 224, 225, 226, 268, 269, 272, 277, 278, 298
 Hugh 92, 93, 94, 95, 96, 97, 106, 262, 263, 266, 267, 268

Hunlar 89, 90, 134, 137, 138, 151,
179, 188, 192, 207, 232, 410
Hüsrev 152, 154, 200, 205, 311, 320,
321
Hyperborean 138, 144, 160
Hyrkania 399, 400, 401, 407, 408

İ

İlhanlılar 25
İngilizler 49, 105, 137, 147
İngiltere 30, 99, 112, 339, 340, 341
İran 33, 37, 39, 40, 41, 93, 149, 150,
151, 152, 153, 154, 156, 159,
175, 185, 200, 204, 205, 206,
207, 208, 209, 219, 220, 222,
223, 224, 225, 226, 229, 236,
250, 261, 262, 263, 264, 267,
269, 270, 272, 275, 276, 279,
280, 281, 284, 290, 291, 292,
294, 295, 298, 300, 310, 311,
312, 313, 314, 315, 316, 319,
320, 321, 322, 323, 324, 326,
329, 330, 331, 332, 333, 337,
341, 348, 352, 353, 358, 359,
360, 361, 363, 364, 365, 366,
367, 368, 369, 371, 372, 373,
374, 375, 376, 377, 378, 379,
380, 382, 383, 384, 385, 387,
388, 390, 391, 394, 395, 396,
399, 402, 405, 406, 408
İranlılar 156, 188, 226, 228, 256, 268,
271, 281, 282, 302, 311, 312,
313, 316, 330, 372, 384, 391
İskender 8, 40, 63, 64, 81, 87, 91, 104,
107, 129, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 142, 143, 144, 147,
159, 160, 165, 174, 187, 188,
194, 207, 214, 215, 216, 217,
219, 221, 227, 228, 232, 302,
314, 346, 352, 353, 367, 374,

375, 380, 385, 388, 396, 399,
400, 401, 402, 403, 404, 405,
406, 407, 408, 409, 410, 411,
412, 414

İskitler 26, 35, 54, 109, 128, 130, 134,
135, 139, 140, 141, 143, 151,
160, 173, 188, 209, 253, 255,
256, 262, 326, 391
İstanbul 11, 22, 34, 36, 48, 56, 57,
58, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 70,
71, 72, 76, 77, 78, 83, 84, 85,
117, 118, 120, 121, 122, 124,
132, 133, 139, 145, 147, 158,
161, 162, 164, 166, 168, 169,
180, 187, 189, 192, 204, 205,
206, 207, 208, 212, 233, 252,
253, 255, 289, 294, 312, 327,
328, 338, 355, 356, 358, 363,
367, 397

İzmir 69, 303, 347, 352

J

Jean de Paris 102, 103
Jerome 91, 134, 135, 136, 137, 138,
139, 141, 171, 172, 199, 234,
388, 409, 410, 412
Josephus 135, 268, 407, 408, 410, 412
Jüstinyen 147, 148, 188, 199

K

Kantakuzen 54, 322
Kadokya 182, 183, 184, 191, 327
Kıbrıs 294, 381
Kilikya 183, 191, 274, 327, 371, 374
Kımmerya 147, 235, 236, 322
Kolkhis 171, 401, 402
Konstantin 22, 77, 203, 308, 309, 327
Kourtoi 229, 230, 231, 232, 236
Kritovulos 80, 81

L

Lombard 157

M

Macarlar 136, 179

Maffei 69, 72, 73, 107, 108, 161, 189,
365, 377, 378, 383, 384, 385,
387, 393, 394, 395, 396

Magnus Teucer 55, 57, 58, 60

Magog 8, 40, 61, 128, 135, 136, 137,
141, 143, 173, 175, 217, 253,
407, 410, 411, 412, 413, 414Makedonya 87, 107, 160, 191, 327,
331, 366, 375Makedonyalılar 80, 91, 188, 189, 227,
228

Malazgirt 41, 42, 185, 218, 281

Maveraünnehir 42, 93, 94, 219, 221,
222, 250, 277, 337

Medici 72

Medya 127, 128, 134, 149, 154, 207,
221, 229, 231, 232, 352, 375,
399, 409, 411Mehmed 23, 24, 29, 47, 55, 56, 57,
60, 61, 62, 64, 67, 68, 70, 71,
72, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 83,
124, 133, 146, 180, 187, 188,
189, 193, 210, 212, 240, 288,
309, 318, 355, 364, 369, 370,
374, 375, 376, 394Mela 129, 240, 241, 242, 244, 245,
248, 254, 391, 394, 403Memlük 52, 273, 287, 288, 337, 343,
345Memlükler 25, 164, 273, 275, 284,
288, 319Merula 35, 208, 238, 239, 240, 241,
243, 244, 245, 246, 247, 248,
252, 254Mezopotamya 40, 152, 261, 264, 276,
280, 300, 337, 366, 368, 410,
411Mısır 67, 134, 139, 152, 164, 267,
273, 275, 280, 291, 294, 296,
311, 319, 325, 344, 360

Mısırlılar 59, 61, 169, 271

Mignanelli 288, 340, 341, 343, 344,
345, 346, 349, 352, 358, 362

Moamet 220, 221, 228

Moğolistan 38, 41, 215

Moğol istilasısı 42, 273, 301

Moğollar 185, 207, 215, 273, 274,
275, 280, 284, 292, 302, 413Morbisanus 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 81, 111, 189Muhammed 16, 57, 65, 78, 155, 177,
262, 264, 265, 266, 267, 268,
269, 270, 273, 275, 281, 287,
289, 291, 294, 310, 311, 312,
319, 320, 321, 322, 323, 324,
327, 330, 378, 380, 388**N**

Nero 64, 405, 406, 407, 408

O

Oğuzlar 9, 41

Osman 9, 15, 16, 42, 78, 133, 184,
186, 193, 267, 288, 326, 391,
392Osmanlı 9, 11, 13, 14, 15, 16, 22, 23,
25, 29, 36, 40, 41, 42, 55, 61,
66, 78, 79, 80, 86, 101, 117,
125, 131, 137, 142, 144, 145,
157, 159, 162, 165, 169, 181,
184, 188, 189, 193, 199, 208,
209, 216, 219, 240, 246, 247,
248, 254, 261, 284, 288, 303,
309, 319, 325, 326, 333, 337,

- 338, 339, 342, 345, 355, 356,
360, 363, 366, 367, 368, 371,
374, 376, 377, 378, 379, 380,
381, 387, 390, 391, 392, 395,
414
- Otranto 81, 240, 246, 247, 248
- Otto 96, 151, 175, 176, 177, 178, 186,
191, 192, 193, 388, 389, 391,
394
- P**
- Paropamisus 214, 216, 227, 228, 231,
232, 235, 403, 404
- Part 8, 37, 161, 207, 263, 270, 281,
352, 358, 361, 363, 364, 375
- Partlar 129, 134, 139, 140, 141, 269,
281, 282
- Pepin 157, 176, 186, 191, 193, 327
- Piccolomini 11, 20, 45, 67, 68, 73,
138, 160, 180, 212, 251, 255,
285, 355, 372
- Platina 138, 160, 204, 205, 206, 208,
330, 331, 332, 355, 357, 364,
389
- Plethon 209, 213, 214, 215, 216, 217,
218, 219, 220, 227, 228, 229,
231, 232, 234, 235, 237, 238
- Plinius 234, 244, 245, 246, 247, 248,
254, 394, 399, 400, 404, 405,
406, 407, 408
- Polo 251, 315, 396
- Prester John 37, 338, 339, 346, 370,
377, 385, 396
- Priamos 48, 51, 62, 67, 74, 77, 78, 87,
94, 97, 98, 104, 105, 110, 112
- Q**
- Quirini 32, 62, 64, 117, 119, 120,
121, 132
- R**
- Redusio 60, 343, 346, 347, 348, 349,
350, 356, 358, 362
- S**
- Sabellico 20, 108, 202, 206, 207, 377,
382, 383, 384, 387, 390, 391,
392, 393, 395, 396
- Safevi 36, 378, 379, 385, 387, 390,
395
- Sagundino 33, 35, 61, 133, 136, 143,
179, 180, 181, 182, 183, 184,
185, 186, 187, 188, 189, 191,
192, 193, 194, 199, 204, 209,
219, 250, 251, 252, 254, 255,
256, 313, 355, 363, 389
- Salutati 52, 53, 54, 83, 85, 103, 110,
113, 131, 132, 144
- Sanudo 180, 342, 378, 379, 380, 381
- Sarazen 14, 164, 262, 264, 267, 268,
269, 275, 281, 292, 293, 295,
304, 312, 313, 319, 320, 325,
330, 332, 361, 389
- Sasani 40, 150, 152, 262, 267, 276,
295, 311, 312, 361
- Selçuklular 41, 52, 195, 218, 222,
224, 225, 250, 261, 265, 276,
292, 298, 391
- Selçuk Türkleri 93, 100, 144, 209,
217, 219, 220, 250, 251, 261,
264
- Sezar 64, 81, 107, 170, 188, 306, 353
- Sigebert 96, 137, 139, 151, 201, 203,
262, 263, 266, 267, 268, 276,
281, 282, 295, 312, 316, 320,
333, 358
- Sigismund 55, 60, 274, 286, 287, 288
- Sirderya 224, 400, 401, 402
- Sixtus 32, 59, 62, 212, 365, 369, 370,
373, 392, 394

Skylitzes 183, 185, 217, 218, 219,
 220, 221, 222, 223, 224, 225,
 226, 227, 228, 229, 230, 235,
 236, 243, 245, 248, 250, 264,
 392, 394
 Sophy 366, 379, 380, 381, 382, 383
 Strabon 130, 192, 210, 215, 216, 218,
 229, 231, 232, 233, 234, 236,
 237, 254, 402, 403
 Suda 148, 159, 193, 211, 236, 238,
 247
 Suriye 56, 152, 175, 226, 271, 272,
 273, 276, 279, 280, 300, 314,
 319, 340, 341, 344, 345, 367,
 392

Ş

Şii 41, 221, 222, 271

T

Tamerlane 288, 337, 338, 340, 356
 Tana 341, 347, 348, 349
 Tangrolipax 221, 223, 226
 Tatarlar 66, 164, 262, 280, 302, 328
 Teucri 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54,
 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
 65, 67, 68, 71, 85, 91, 100, 111,
 168, 245, 293, 298, 299, 301,
 304, 305
 Teucra 52, 53, 83, 85, 309
 Teucrialı 55, 61, 66, 67, 74, 83, 299,
 302, 304, 309
 Teucrialılar 52, 60, 292, 298, 304
 Theophanes Confessor 39, 40, 150,
 201
 Theophylactus Simocatta 39, 200,
 205, 394
 Thukydidēs 80, 81
 Timur 8, 33, 36, 284, 287, 288, 303,
 304, 326, 331, 332, 337, 338,

339, 340, 341, 342, 343, 344,
 345, 346, 347, 348, 349, 350,
 351, 352, 353, 354, 355, 356,
 357, 358, 359, 360, 361, 362,
 363, 364, 365, 366, 367, 370,
 371, 374, 377, 382, 384, 394,
 396

Torci 87, 88, 90, 91, 92, 112
 Tourkoi 92, 143, 151, 211, 229, 230,
 231, 232, 235, 236, 237, 238,
 243, 248, 249

Trogus 130, 131, 134, 138, 139, 140,
 141, 171, 321, 402

Troilus 94, 102, 103, 105, 110

Troya 12, 35, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
 51, 53, 54, 56, 58, 60, 62, 63,
 65, 67, 71, 72, 73, 76, 77, 78,
 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
 87, 88, 91, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 100, 102, 103, 104, 105,
 106, 107, 108, 109, 110, 111,
 112, 168, 191, 249, 271, 299,
 327, 387, 389

Tuğrul Bey 41, 221, 225, 279, 299,
 300, 326

Turchia 60, 95, 224, 226

Turci 9, 46, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
 58, 59, 60, 61, 67, 68, 73, 74,
 85, 92, 94, 100, 102, 111, 112,
 121, 138, 140, 143, 160, 169,
 173, 176, 177, 178, 186, 193,
 194, 239, 240, 241, 243, 244,
 245, 247, 268, 271, 272, 299,
 305, 327, 329, 331, 364, 374,
 375

Turcia 201, 221

Turcus 8, 61, 74, 79, 92, 93, 94, 95,
 96, 97, 99, 100, 102, 103, 105,
 106, 109, 110, 111, 112, 202,
 271, 388, 389

Turkioi 211, 232, 237, 238
 Turkoii 39, 211, 212, 237
 Turquia 273, 279, 280, 281
 Türkmen 272, 277, 369

U

Uzun Hasan 8, 36, 366, 367, 368,
 369, 370, 371, 372, 373, 376,
 377, 378, 380, 383, 385, 394,
 396

V

Venedik 14, 20, 55, 56, 62, 69, 73,
 109, 133, 145, 179, 234, 239,
 243, 246, 287, 304, 318, 341,
 342, 343, 348, 350, 368, 369,
 371, 372, 373, 378, 379, 380,
 382, 390, 391, 394

Vincent 95, 102, 103, 109, 110, 111,
 113, 151, 201, 202, 203, 250,
 266, 273, 389

W

William 93, 94, 95, 101, 104, 110,
 111, 113, 144, 250, 263, 265,
 270, 271, 272, 273, 276, 281,
 282, 288

X

Xenophon 359, 360, 373, 396
 Xerxes 64, 121, 352, 353, 355, 356,
 363, 364, 365, 369, 377, 379

Z

Zeno 369, 371, 394